

R A S I Z M

Bardziej w nas czy wokół nas?

Aby rozprawić się z rasizmem, trzeba najpierw go zdefiniować i opisać, a później – rozbroić.

Ibram X. Kendi

Skąd się wziął rasizm?

Koncepcja rasizmu powstała w Europie u szczytu europejskiej ekspansji kolonialnej, w czasie podbojów i handlu osobami zniewolonymi na świecie. W XVIII i XIX w. poszukiwano wyjaśnień uzasadniających imperializm państw europejskich, niesprawiedliwe traktowanie społeczeństw kolonizowanych i stosowanie wobec nich polityki niewolnictwa. Stworzono na te potrzeby teorię biologicznych ras ludzkich, dzielących ludzi na podgatunki różniące się od siebie cechami genetycznymi i biologicznymi – m.in. „rasę” białą (kaukaską), czarną (negroidalną) i żółtą (mongoloidalną). Teorie te głosiły, że osoby tzw. rasy białej są lepsze od osób należących do innych ras. Stąd ci ostatni są stworzeni do niewolniczej pracy i poddaństwa, powinno traktować się ich jak istoty niższego gatunku, wyzyskiwać i zabijać. Ci pierwsi natomiast są „naturalnie” predestynowani do sprawowania władzy, pracy intelektualnej i posiadania wszystkich zasobów świata. Ta ideologia leżała u podstaw europejskiego kolonializmu, apartheidu i faszyzmu, a współcześnie – rasizmu

strukturalnego.

Potocznie określamy „rasę” jako kategorię odróżniającą ludzi na podstawie cech genetycznych i biologicznych. Podział ten nie ma jednak podstaw naukowych. W latach 70. XX w. naukowcy dowiedli, że kolor skóry nie jest kategorią determinującą nasze pozostałe geny. Nie ma więc czegoś takiego jak rasa biologiczna. Kolor skóry jest cechą wyglądu, podobną do wielu innych, takich jak kolor włosów i oczu czy wzrost, dlatego nie powinniśmy dzielić według niej ludzi.

W naukach społecznych używa się natomiast tego słowa w cudzysłowie („rasa”) – odnosi się ono wtedy do koloru skóry jako nośnika cech kulturowo-społecznych. Z powodu ideologii rasistowskich kolor skóry determinuje nasze doświadczenie w społeczeństwie. Jednak posługiwanie się kategorią „rasy” na co dzień jest niebezpieczne i błędne.

Niesprawiedliwie traktowanie = dyskryminacja

Dyskryminacja to nierówne traktowanie ze względu na cechy osobiste, a nie zachowanie.

STEREOTYP + NEGATYWNE EMOCJE = UPRZEDZENIE

UPRZEDZENIE + WŁADZA = DYSKRYMINACJA

RASIZM = DYSKRYMINACJA RASOWA

Rasizm strukturalny

Gdy myślimy o rasizmie, najczęściej wyobrażamy sobie pogardliwe lub agresywne zachowanie wobec osób o kolorze skóry innym niż biały. Myślimy o nim jako czymś bardzo widocznym i rozpoznawalnym, a jednocześnie łatwym do zdefiniowania i potępienia. Kojarzy się on z neofaszystowskimi manifestacjami, transparentami przedstawiającymi nienawistne hasła,

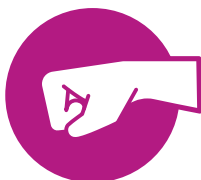
mową nienawiści i pobiciami. W głowie pojawiają się obrazy złych ludzi, z którymi trudno się utożsamić.

To potoczne rozumienie odnosi się jedynie do niektórych, najbardziej oczywistych form rasizmu. Ale współczesny rasizm to systemowa niesprawiedliwość społeczna, polityczna i ekonomiczna, napędzana przez światową gospodarkę.

Rasizm to system

Rasizm to nie tylko pojedyncze wydarzenia

fizyczne ataki

obraźliwe wypowiedzi

działania złych ludzi

indywidualne uprzedzenia

nienawistne hasła

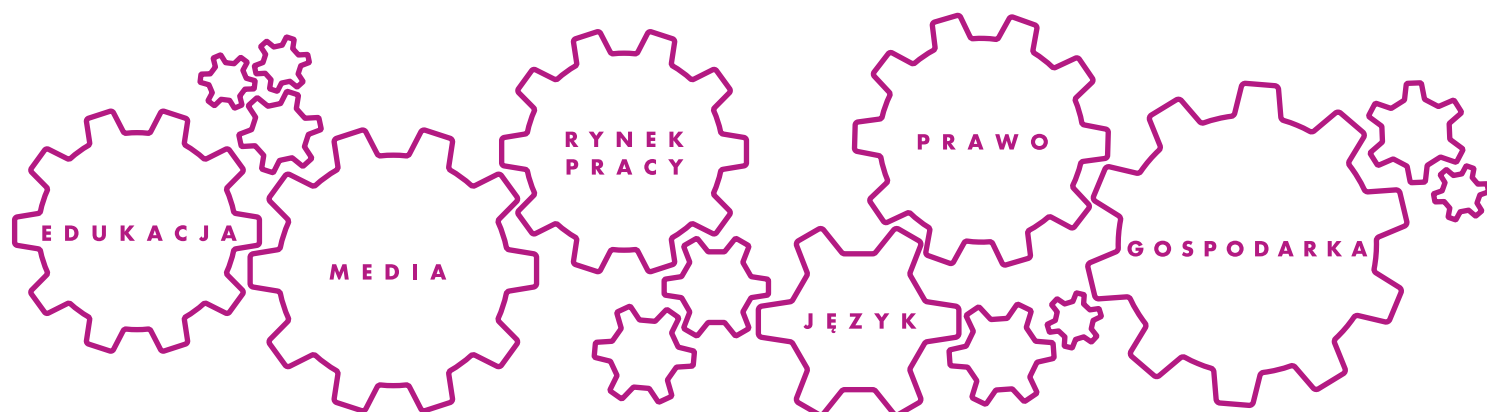
faszystowskie manifestacje

Rasizm strukturalny przejawia się w sposobie działania współczesnych społeczeństw, w których osoby białe nie muszą myśleć o swoim kolorze skóry jako jednym z czynników warunkujących ich status społeczny i ekonomiczny (stanowisko pracy, szkoła, sposób traktowania i postrzegania przez innych ludzi, sposób traktowania przez służby mundurowe i przez instytucje rządzące).

Instytucje prawa, politycy/czki i media, a także instytucje edukacyjne, akademickie i korporacyjne, spełniają określoną rolę w utrzymywaniu i wzmacnianiu nierówności społecznych.

Rasizm to system społecznie uprawomocnionych praktyk, często niejawnych, nieuświadamianych i nieintencjonalnych. Choć może przyjmować formę ulicznych ataków i pobić czy agresji werbalnej, głównymi jego wyznacznikami są mechanizmy polityczne, gospodarcze i kulturowe – takie jak marginalizacja oraz legitymizacja nierówności i zaprzeczanie im.

Rasizm a instytucje

Rasizm przejawia się także w działaniu instytucji i organów władzy. To występowanie niesprawiedliwości społeczno-ekonomicznych w zatrudnieniu, edukacji, opiece zdrowotnej, mieszkalnictwie i usługach publicznych, opartych na różnicach rasowych i etnicznych.

Komu rasizm się opłaca?

Rasizm to nie jest coś, co przydarza się pojedynczym osobom, lecz system, w którym bycie białą osobą się opłaca. Wiążą się z tym korzyści zarówno psychologiczne, jak i materialne.

Korzenie rasizmu i współczesnej gospodarki sięgają epoki kolonialnej, a tym samym u ich podstawy leży ideologia wyższości „białości”. Dominacja społeczeństw uważających się za lepsze, mądrzejsze i bardziej rozwinięte nad społeczeństwami uznanymi za gorsze, głupsze i nierozwinięte stanowiła jeden z warunków formowania się tzw. nowoczesnych państw. Opierały się one na imperializmie i nierównościach ekonomicznych między obywatelami/kami o różnych kolorach skóry.

Dziś również rasizm jest opłacalny dla wielu podmiotów gospodarczych. W systemie kapitalistycznym rasizm jest strategią władzy gospodarczej i politycznej, służy utrzymaniu tej władzy. Kolonialna przemoc, nieludzki system niewolniczy i brutalne traktowanie ludzi nie wynikają więc z nienawiści i indywidualnych uprzedzeń, lecz są powodowane chęcią uzyskania korzyści. Rasizm strukturalny jest osadzony w globalnym systemie osiągnięcia zysków, w kontrolowaniu ludzi, w narzucaniu określonej ekonomii politycznej. Osoby ciemnoskóre doświadczają nierówności strukturalnych na różnych polach: mają o wiele mniejsze szanse na pomyślne przejście przez rekrutację zawodową niż osoby białe, mają zwykle ograniczone możliwości awansu i niższe płace oraz wyższą stopę bezrobocia, a w miejscu pracy

doświadczają uprzedzeń rasowych i dyskryminacji. Częściej też spotyka ich odmowa przy ubieganiu się o wizy turystyczne i imigracyjne. Mają w związku z tym mniejsze szanse na przemieszczanie się po świecie.

Rasizm a dyskryminacja ze względu na płeć

Jedną z grup najbardziej narażonych na dyskryminację rasową w miejscu pracy są kobiety pochodzące z mniejszości etnicznych. Czarnoskóre kobiety w Europie doświadczają przeszkód na rynku pracy w wyniku przecięcia się takich aspektów ich tożsamości społecznej jak rasa, płeć i klasa. Są one szczególnie narażone na dyskryminację ekonomiczną i wykorzystywanie w pracy. Często pracują poniżej swoich kwalifikacji, nie są dopuszczane do określonych zajęć, najczęściej wykonują prace domowe. To przykład rasizmu interseksjonalnego.

System (nie)sprawiedliwości

Osoby białe nie doświadczają profilowania rasowego ze względu na ich „domniemaną rasę”. Ochroniarze w sklepie nie patrzą na nie podejrzliwie, bo są białe. Na lotnisku podczas odprawy celnej lub kontroli paszportowej służby bezpieczeństwa nie zadają im setek pytań o to, skąd i dokąd podróżują, co przewożą, jakie są ich zamiary i czy ich dokumenty na pewno są prawdziwe. Takie sytuacje są najczęściej wynikiem profilowania rasowego/etnicznego, które polega na tym, że policja i służby bezpieczeństwa bez racjonalnego uzasadnienia uznają rasę, kolor skóry lub przynależność etniczną za ważny czynnik w działaniach w zakresie kontroli, nadzoru lub dochodzenia. Profilowanie opiera się na założeniu, że pewne cechy obserwowalne (np. kolor skóry) są przyczyną występowania cech,

które nie są obserwowalne (np. stopień skłonności do popełnienia przestępstwa). Może to powodować powstawanie szkodliwych stereotypów, a w oparciu o nie – dyskryminację, np. częstsze kontrole tożsamości i obławy czy brutalność policji podczas zatrzymań i rewizji.

Policjanci i służby celne zatrzymują mężczyzn wyglądających na „muzułmanów” lub na osoby pochodzące z Indii, Pakistanu lub Bangladeszu znacznie częściej niż osoby z innych grup etnicznych, ponieważ jest to zgodne z profilem terrorystów, który funkcjonuje w ich wytycznych. Tymczasem z Globalnego Indeksu Terroryzmu wynika, że zarówno w Europie, jak i w Stanach Zjednoczonych, obserwuje się gwałtowny wzrost skrajnie prawicowego terroryzmu, którego sprawcami są biali terroryści. W ostatnich pięciu latach całkowita liczba ataków białych ugrupowań prawicowych w tych obszarach wzrosła o 320%.

Zobacz film „**Niebieskoocy**”, w którym omówiony został eksperyment Jane Elliot pokazujący, jak łatwo można stworzyć uprzedzenia oparte na wyglądzie.

Przemoc

Zdecydowana większość ataków rasistowskich w Polsce nie jest zgłaszana policji. Stąd niedoszacowanie ich rzeczywistej skali. Z badań Rzecznika Praw Obywatelskich i ODIHR/OBWE wynika, że tylko 5% ataków na tle rasowym jest zgłaszanych¹. Istnieje wiele powodów, dla których osoby nie zgłaszają przestępstw z nienawiści. Mogą być zawstyżone lub nie zdawać sobie sprawy, że to, czego doświadczyły, jest przestępstwem. Czasem hamują je bariery kulturowo-językowe lub po prostu nie wiedzą, komu zgłosić atak. Najczęściej jednak, szczególnie w przypadku ofiar przestępstw na tle rasowym, maltretowanie, znęcanie się i brutalna przemoc policji wobec ofiar są decydującymi czynnikami warunkującymi zgłaszanie przestępstw.

Monitorowaniem rasizmu w Polsce zajmuje się Stowarzyszenie Nigdy Więcej. Przeczytaj najnowsze wydanie **Brunatnej Księgi**: www.nigdywiecej.org/brunatna-ksiega

Przykładem nieukaranej brutalności policji wobec osoby czarnoskórej jest sprawa zabójstwa Maxwella Itoyi. Maxwell Itoya, Nigeryjczyk, który mieszkał w Polsce przez

kilka lat, został zastrzelony przez funkcjonariusza policji w okolicach Stadionu Dziesięciolecia w Warszawie 23 maja 2010 r. Zginął z powodu rasistowskiej przemocy policjanta, który, jak potwierdzili świadkowie/ynie, „miał problem z Czarnymi”. Dochodzenie w tej sprawie nie przyniosło rozstrzygnięcia, a policjantowi, który zastrzelił Itoyę, nigdy nie postawiono zarzutów. Po dwóch latach od wydarzenia sprawa została umorzona.

Media i stereotypy

Przedstawiane w mediach szkodliwe społecznie stereotypy związane z kolorem skóry dotyczą osób niebiałych. Osoby białe prezentuje się jako różnorodne, podczas gdy osoby ciemnoskóre często „wrzucane są do jednego worka”, przypisuje się im podobne cechy i postrzega jako jednolitą grupę. Jeśli osoba ciemnoskóra zachowa się w sposób społecznie nieakceptowalny, ludzie przypisują jej stereotypowe cechy związane z kolorem skóry. Do najbardziej wyrazistych stereotypów przypisywanych czarnym mężczyznom i kobietom należą: rozbuchana seksualność, egzotyka, agresywność, emocjonalność, dzikość i prymitywizm, atletyczność i wysportowanie, brak inteligencji, brak dobrego wykształcenia, płodność, luzackość i zabawowość, skłonność do przestępczości i zachowań terrorystycznych, wielodzietność itd.

Posłuchaj podcastu:

Jak Afrykanie są przedstawiani w polskich mediach?

Wyjaśnia Paweł Średziński: <https://bit.ly/3q3U62f> (2016)

W lutym 2020 r. Polskę obiegła wiadomość o tym, że w Gdyni zaginął 10-letni Ibrahim. Osoby mieszkające w Gdyni dostały SMS-y z Child Alertem: „W Gdyni zaginął 10-letni Ibrahim, był ubrany w białą bluzę z Kaczorem Donaldem. Urowadził go obywatel Maroka – osoba niebezpieczna!”. W mediach pojawiło się mnóstwo informacji, komentarzy i domysłów o tym, że porwanie dziecka jest typowe dla muzułmanów, że wyznawcy islamu mają taką tradycję i że matka dziecka – Polka – powinna była to przewidzieć, wszyscy Arabowie to terroryści, zamachowcy i nieludzkie bestie. Jeszcze tego samego dnia okazało się, że prokuratura w Antwerpii, gdzie mieszkał ojciec, przyznała mu pełne prawa rodzicielskie, odebrane dwa lata wcześniej matce. Nie doszło więc w rzeczywistości do porwania, a chłopiec szybko się odnalazł, co później potwierdziła również policja w Polsce. Niezależnie od pozytywnego finału sprawy

¹ Rzecznik Praw Obywatelskich i ODIHR/OBWE. 2017. Badanie charakteru i skali niezgłaszanych przestępstw z nienawiści wobec członków wybranych społeczności w Polsce, dostępny na: <https://bit.ly/badania-przestepstwa> [18.12.2023].

media, politycy/czki i osoby publiczne, informując o niej, opierały się na uproszczonym obrazie muzułmanów/ek oraz Arabów/ek (jako osób niebezpiecznych i bezwzględnych), utrwalając go w głowach wielu Polaków i Polek.

Przeczytaj artykuł Karola Kleczki,

To nie ojciec muzułmanin, ale rasizm porwał młodego Ibrahima:

<https://noizz.pl/opinie/to-nie-ojciec-musulmanin-ale-rasizm-porwal-malego-ibrahima/ypm3r9c> (21 II 2020)

Blackface

Blackface to styl teatralnego malowania białych aktorów zapoczątkowany w minstrelach – amerykańskich komediowych przedstawieniach wyśmiewających osoby czarnoskóre w XIX i na początku XX w. Biali aktorzy malowali twarze i ręce czarną pastą do butów i palo-

nym korkiem, powiększali i malowali usta na czerwono, zakładali peruki afro, przywołując stereotypowe i dehumanizujące wyobrażenia o leniwych, głupich i rozbuchanych seksualnie czarnoskórych niewolnikach.

Zjawisko blackface, mimo że wywodzi się ze Stanów Zjednoczonych, współcześnie jest także obecne w krajach europejskich, np. pod postacią Zwarte Piet (Czarny Piotruś) w Holandii, a także w przekazach polskich. Pojawiło się ono m.in. w programie telewizyjnym „Twoja twarz brzmi znajomo”, gdzie uczestnicy malując twarz na czarno, upodabniali się do popularnych raperów – Drake’a i Snoop Dogga.

O przykładach blackface we współczesnych polskich przekazach popkultury dowiesz się ze strony na Facebooku **„Blackface w polskiej popkulturze”**: www.facebook.com/Blackface-w-polskiej-popkulturze-2256636077916081

Rasizm w Polsce

Globalny system rasizmu to przede wszystkim nierówności społeczne podtrzymywane przez uprzedzenia i nieracjonalne obawy przed utratą przywilejów, jakie gwarantuje posiadanie białej skóry. Badania postaw wobec ludzi o kolorze skóry innym niż biały prowadzone przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami wskazują², że większość Polaków i Polek w kontekście obecności osób migranckich w Polsce boi się problemów ze znalezieniem pracy lub kryzysu gospodarczego, a nie zamachów terrorystycznych czy zaniku kultury polskiej. Świadczy to więc o tym, że motorem uprzedzeń i dyskryminacji jest lęk o utratę podstawowych zasobów ekonomicznych i środków materialnych. Ponieważ w Polsce rozwarstwienie ekonomiczne w ostatnich latach znacznie wzrosło, coraz więcej ludzi odczuwa lęk przed osobami z innych kręgów kulturowych, o innym kolorze skóry, pochodzeniu i narodowości, co prowadzi do zwiększenia liczby postaw rasistowskich w polskim społeczeństwie.

Przeczytaj artykuł Barbary Nowackiej, **„O nierównościach społecznych i rasizmie”**: www.nigdywiecej.org/pdf/pl/pismo/22/o_nierownosciach_spoecznych_i_rasizmie.pdf (2016)

Rasizm gospodarczy w Polsce dotyka szczególnie społeczność romską. Jest to najbardziej długotrwałe dyskryminowana mniejszość w Unii Europejskiej³. Ponad 90% Romów i Romek w Polsce jest bezrobot-

nych i doświadcza trudnych warunków życia. Badania pokazują, że zdecydowana większość Polaków i Polek uważa osoby z tej grupy za mające dużą skłonność do popełniania przestępstw i „lenistwa”. W związku z tym uproszczonym postrzeganiem osoby pochodzenia romskiego spotykają się z niechęcią i uprzedzeniami, a także z odrzuceniem, wrogością i agresją, zarówno ze strony ludzi, jak i instytucji. Dotyczy to m.in. romskich uczniów i uczennic, wciąż postrzeganych przez pryzmat stereotypów i doświadczających dyskryminacji ze strony kadry pedagogicznej. Poza tym Romowie i Romki bardzo często spotykają się z mową nienawiści, a przyzwolenie na przemoc wobec tej grupy jest w społeczeństwie polskim bardzo powszechne.

Przeczytaj raport Centrum Badań nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego: Aleksandra Piejka i Aleksandra Świdarska, **„Kontakt Polaków z mniejszością romską a mowa nienawiści”**: <http://cbu.psychologia.pl/2021/02/20/kontakt-polakow-z-mniejszoscia-romska-a-mowa-nienawisci> (2017)

Przeczytaj artykuł Anny Dumont, **„Romowie są najbardziej dyskryminowaną mniejszością w Europie”**: <https://krytykapolityczna.pl/swiat/romowie-najbardziej-dyskryminowana-mniejszoscia-europa> (2018)

² Centrum Badań nad Uprzedzeniami. 2017. Kontakt międzygrupowy i dystans społeczny w Polskim Sondażu Uprzedzeń, dostępny na: http://cbu.psychologia.pl/wp-content/uploads/sites/410/2021/02/Stefaniak_Malinowska_Witkowska_DystansKontakt.pdf [18.12.2023].

³ Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA). 2016. Drugie Badanie Unii Europejskiej na temat mniejszości i dyskryminacji: Romowie – wybrane wyniki, dostępny na: <https://bit.ly/badania-FRA> [18.12.2023].

Edukacja

Podręczniki szkolne pokazują białych mężczyzn jako jedynych, którzy przyczynili się do rozwoju ludzkości. Historia osób ciemnoskórych pojawia się tylko w kontekście kolonizacji, o której uczy się niekiedy jako o czymś pozytywnym – pomijając fakt, że w rzeczywistości polegała ona na brutalnych podbojach, grabieżach, wywłaszczaniu ziemi, narzucaniu swoich wartości i norm, a przede wszystkim na zabijaniu ludzi, do których należały kolonizowane tereny.

W podręcznikach do historii mało mówi się o cywilizacjach istniejących na terenach Afryki, Azji, Ameryki Południowej czy Australii przed europejską kolonizacją. Wiedza na temat kolonializmu w programie nauczania ogranicza się najczęściej do tzw. wielkich odkryć geograficznych zapoczątkowanych w XV w. przez hiszpańskich i portugalskich żeglarzy. Nie mówi się o podboju ludności i zniszczeniu pozaeuropejskich kultur, języków, religii, systemów edukacji i polityki. Przemilcza się śmierć milionów rdzennych mieszkańców/ek terenów, które w tamtym czasie zostały najechane przez Europejczyków. Poza tym książki do geografii pełne są stereotypowych przedstawień osób zamieszkujących w/w tereny (dzicy i nieokrzesani, grający na bębnach i półnaczy, biedni, głodni i zacołani). Przekłada się to na takie jednostronne postrzeganie osób ciemnoskórych.

E-book „**Rasizm po polsku**”:

Stowarzyszenia Polaków Pochodzenia Afrykańskiego SPPA
<https://how2.shop/product/rasizm-po-polsku>

Posłuchaj 2 odcinków podcastu PAH

„**Rasizm po polsku**”

www.pah.org.pl/podcast/#rasizm-po-polsku
oraz

„**O rasizmie indywidualnie i strukturalnie**”

www.pah.org.pl/podcast/#o-rasizmie-indywidualnie-i-strukturalnie

Pytania do refleksji:

Czy posiadanie znajomych z innych kręgów kulturowych oznacza, że dana osoba nie jest rasistą/ką?

Pytania do refleksji:

Ile książek czarnoskórych autorów/ek masz w swojej bibliotece?

Pytania do refleksji:

Czy jeśli nie znamy nikogo ciemnoskórego, to możemy mieć z takimi osobami jakieś skojarzenia? Skąd one pochodzą? Jak na to myślenie wpłynął wierszyk „Murzynek Bambo”?

Jednostronne postrzeganie osób pochodzenia afrykańskiego przedstawia wierszyk „**Murzynek Bambo**”, który współcześnie nie tylko nie ma wartości poznawczej i merytorycznej, ale przede wszystkim kształtuje u dzieci konkretny obraz Afrykanów/ek i Afryki. Dowodem tego, że wielu dzieciom w Polsce osoba czarnoskóra kojarzy się właśnie z bohaterem wierszyka, są doświadczenia takich osób, które urodziły i wychowały się w Polsce, a w szkole często były przez dzieci kojarzone właśnie z postacią Murzynka Bambo. Wiecznie wesołe dziecko, które mieszka na końcu świata, uczy się z „murzyńskiej czytanki”, jest dzikie i skacze po drzewach jak małpa, brudne, bo nie chce się umyć. Wierszyk ten utrwała rasistowskie stereotypy na temat osób ciemnoskórych i przekłada się na krzywdzące postrzeganie i traktowanie zarówno dzieci, jak i dorosłych ciemnoskórych mieszkających w Polsce.

Pytania do refleksji:

Jaki jest wizerunek osób ciemnoskórych w powieści „W pustyni i w puszczy”?
Jaki obraz świata się z niej wyłania?

Bianka Nwolisa, Fundacja Porta, www.porta.org.pl

Język rasizmu

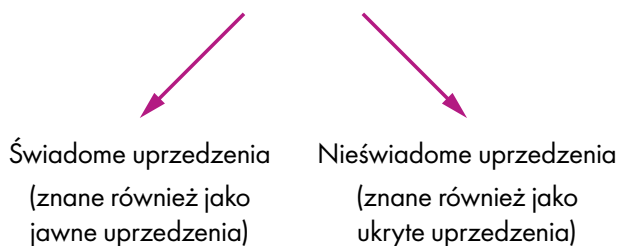
Słowa, którymi na co dzień się posługujesz, które słyszysz i o których myślisz, mają ogromne znaczenie w społeczeństwie. Słowa, których używasz, mogą cieszyć lub ranić, uspokajać lub denerwować, motywować lub zniechęcać. Funkcji języka jest bardzo wiele. Często nie zdajemy sobie sprawy z ciężaru znaczeniowego słów i konsekwencji ich używania. Język może stereotypizować i dyskryminować ze względu na kolor skóry, etniczność i „rasę”. Najważniejszy jednak w komunikacji jest efekt, jaki to, co mówimy, wywiera na osobę, do której mówimy lub o której mówimy.

Jednym z przejawów rasizmu w polszczyźnie jest słowo „Murzyn”, nazwa grupowa używana na określenie osób czarnoskórych, obciążona negatywnymi znaczeniami i utrwalająca szkodliwe stereotypy na ich temat. Przez większość osób czarnoskórych w Polsce uważana jest za obraźliwą i niedopuszczalną. Podobnie myślą językoznawcy z Rady Języka Polskiego PAN⁴.

Nieświadomiane uprzedzenia a rasizm strukturalny

Jedną ze składowych rasizmu strukturalnego są nie-uświadomiane uprzedzenia (tzw. unconscious bias), czyli takie uprzedzenia w społeczeństwie, z których ludzie nie zdają sobie sprawy. Badania psychologii społecznej pokazują, że każdy ma głęboko ukryte, nieświadome przekonania na temat różnych grup społecznych i tożsamościowych, a te uprzedzenia wynikają z naturalnej tendencji mózgu do kategoryzowania świata. Są one wywołane przez stereotypy („Czarni są leniwi”, „Biali nie potrafią tańczyć”, „Kobiety są bardziej emocjonalne niż mężczyźni”, „Mężczyźni nie nadają się do opieki nad dziećmi”).

Istnieją dwa rodzaje uprzedzeń

Uprzedzenia mogą występować w stosunku do dowolnej grupy społecznej i dotyczyć sfer takich jak wiek, płeć, zdrowie, tożsamość płciowa, religia, orientacja seksualna, waga. Nie ograniczają się więc one tylko do etniczności i „rasy”.

Pierwsze, co przychodzi Ci do głowy, uwarunkowało Cię społecznie. To, co pomyślisz później, określa to, kim jesteś. Nieświadome uprzedzenia są znacznie bardziej rozpowszechnione niż te świadome i często są niezgodne z wyznawanymi przez daną osobę wartościami. Pewne sytuacje i konteksty, w których się znajdujemy, mogą aktywować nieświadome postawy i przekonania. Na przykład uprzedzenia mogą być bardziej rozpowszechnione podczas wykonywania wielu zadań jednocześnie lub w pracy pod presją czasu. Z badań American Psychological Association przeprowadzonych w 2004 r. wynika, że czarnych mężczyzn o wiele częściej niż białych łączy się z przymiotnikami: niebezpieczny, agresywny, kryminalny. Z kolei ten negatywny stereotyp, który często nie jest uświadamiany, wpływa m.in. na codzienne zachowania wobec osób ciemnoskórych i na decyzje policji (np. profilowanie rasowe).

Pytanie do refleksji:

Jak wyobrażasz sobie osobę prowadzącą wykład na uczelni?

Nieświadomiane uprzedzenia są w nas kształtowane już od dzieciństwa, co pokazują wyniki eksperymentów dotyczących sposobu postrzegania osób o różnych kolorach skóry i częściej nieświadomianej preferencji do osób białych nawet wśród osób czarnych.

Zrób test swoich utajonych skojarzeń (IAT) opracowany przez psychologów społecznych z Uniwersytetu Harvardzkiego (test w języku angielskim):

<https://implicit.harvard.edu/implicit/poland/takeatest.html>

Pytanie do refleksji:

Jak często, myśląc o inaczej wyglądających ludziach, posługujesz się kategorią rasy?

Jak często posługujesz się nią myśląc o sobie, Twoich bliskich, osobach o takim samym kolorze skóry jak Twój?

⁴ Łaziński, Marek. 2020. „Murzyn” i „Murzynka”, dostępny na: <https://bit.ly/3dv3VAs> [18.12.2023].

Dzieci a rasizm – eksperyment na lalkach

W 1939 r. psychologowie z USA, Mamie i Kenneth Clark, przeprowadzili tzw. eksperyment z lalkami, który miał zbadać, jak w czasach segregacji rasowej i jawnej dyskryminacji w Stanach Zjednoczonych postrzegają siebie afroamerykańskie dzieci. Zadaniem ciemnoskórych dzieci było wybranie bardziej atrakcyjnej lalki, czarnej lub białej, i uzasadnienie swojego wyboru. 63% dzieci automatycznie wybierało białą lalkę, mówiąc, że jest ona ładniejsza i sympatyczniejsza niż czarna. Na pytanie, która lalka jest zła, odpowiadały, że czarna, „bo jest czarna”. Na pytanie o to, która z lalek jest najbardziej do nich podobna, dzieci odmawiały odpowiedzi i zaczynały płakać, a 44% wybierało lalkę białą. Wyniki eksperymentu pokazały, jak bardzo zaniżone jest ich poczucie własnej wartości.

Badanie powtórzone w 2005 r. przez dziennikarkę z USA dało podobne wnioski. Kanonem piękna dla afroamerykańskich nastolatków/ek były jasna skóra i proste włosy. Osoby badane mówiły też o kompleksach spowodowanych byciem niebiałymi i o tym, jak bardzo wpływa to na ich samoocenę.

W podobnym badaniu w 2009 r. wnioski były inne. Prawie połowa dzieci wybierała czarne lalki, a ok. 90% z nich z ochotą się z nimi utożsamiało. Poza tym czarna lalka dużo częściej opisywana była jako „dobra”. Taki wynik interpretowano jako skutek wygranej Baracka Obamy w wyborach prezydenckich w USA, co przyczyniło się do podwyższenia samooceny i zmniejszenia uprzedzeń rasowych w społeczeństwie, a w konsekwencji do zmniejszenia stopnia uwewnętrznienia negatywnych stereotypów i rasizmu u dzieci. Co ważne, dziewczynki zdecydowanie częściej niż chłopcy odczuwały kompleksy związane ze swoim kolorem skóry i uznawały, że biała lalka jest bardziej atrakcyjna od czarnej.

Eksperyment z 2005 r. **A Girl Like Me:**
<https://youtu.be/YWyl77Yh1Gg>

Eksperyment z 2009 r.

What Dolls Can Tell Us About Race in America?:
<https://youtu.be/ikpUyB2xgTM>

Dlaczego uprzedzenia wobec osób białych to nie rasizm?

Potocznie ludzie myślą rasizm z jednostkowym uprzedzeniem, czyli negatywnym nastawieniem do osób o innym kolorze skóry i definiują rasizm jako wynik czyjejś podłości i negatywnych intencji, często mówią o tym, że osoby niebiałe też są rasistami: „Biali ludzie też doświadczają dyskryminacji, więc nie są uprzywilejowani”; „Ja też należę do mniejszości”; „Porozmawiajmy o innych rodzajach opresji, inni też są dyskryminowani”. Rasizm natomiast to uprzedzenie połączone z władzą i przywilejem społecznym. Podczas gdy badania psychologii społecznej na temat ukrytych uprzedzeń dowodzą, że wszyscy ludzie mają uprzedzenia, rasizm jest formą podtrzymywania władzy i przywileju białej skóry, których osoby ciemnoskóre historycznie nie miały i nie mają współcześnie ani w Europie, ani w Azji, ani w Amerykach czy w Australii. Współczesny rasizm to system strukturalnych korzyści, który faworyzuje osoby białe w różnych sferach życia społecznego, politycznego i ekonomicznego. Rasizm pojawia się wtedy, gdy do stereotypu i uprzedzenia dodamy czynnik władzy (np. w szkole, w miejscu pracy, w polityce, w szpitalu), którego zadaniem jest utrzymanie uprzywilejowanej pozycji jednej grupy osób wobec innej. Polega na ograniczeniu lub uniemożliwieniu im dostępu do zasobów, praw i wolności.

Posłuchaj rozmowy z Renni Eddo-Lodge,
„Dlaczego nie rozmawiam już z białymi o kolorze skóry?”:

<https://audycje.tokfm.pl/podcast/79874,Reni-Eddo-Lodge-Dlaczego-nie-rozmawiam-juz-z-bialymi-o-o-kolorze-skory> (15 VIII 2019)

Czy traktowanie wszystkich tak samo to rozwiązanie problemu?

Jedną z reakcji na zauważenie niesprawiedliwości związanych np. z pochodzeniem lub kolorem skóry jest podkreślanie, że „wszyscy ludzie są tacy sami”. Takie zachowanie określa się mianem daltonizmu rasowego. Kiedy mówisz, że kolor skóry nie ma żadnego znaczenia, że wszyscy ludzie mają takie same szanse w życiu, bez względu na to, czy są... i tu zazwyczaj pojawia się wyliczanka „czarni, biali, żółci, niebiescy, fioletowi czy zieloni”, wpadłeś/aś w sidła daltonizmu rasowego.

Daltonizm rasowy to udawanie, że nie dostrzega się kolorów skóry innych ludzi.

Hasła typu: „Nie widzę kolorów skóry. Widzę tylko ludzi”, „Wszystkie życia się liczą”, „Wszyscy jesteśmy tylko ludźmi”, „Nie postrzegam cię jako czarną kobietę”, „Po co skupiać się na kolorze skóry” to przykłady lekceważącego, zaprzeczania rzeczywistości.

Na poziomie społecznym i organizacyjnym jest to przekonanie o tym, że kolor skóry nie powinien być ważny w zarządzaniu różnorodnością i relacjach międzyludzkich. Często takie założenie oparte jest na dobrych intencjach – aby patrzeć na innych ludzi pod kątem charakteru, a nie koloru skóry. Wywołuje to jednak skutek odwrotny, mimo że niezamierzony przez osoby, które myślą w ten sposób.

Osoba, która twierdzi, że nie widzi kolorów skóry, ignoruje i lekceważy najbardziej rzucające się w oczy różnice fizyczne między ludźmi, ignoruje i minimalizuje problemy społeczne wynikające z realnie istniejącego nierównego traktowania ludzi ze względu na te właśnie cechy. Tymczasem szczególnie dla większości osób niebiałych kolor skóry jest istotnym aspektem życia i identyfikacji. Nie zauważając kolorów skóry, nie tylko mimowolnie ignorujemy problem rasizmu i nie zwalczamy go, ale także zaprzeczamy, że kolor skóry jest częścią tożsamości, doświadczenia, tego, kim ktoś jest, jaki jest i jak funkcjonuje w społeczeństwie.

Przeczytał artykuł Małgorzaty Fiejdasz-Kaczyńskiej,
„Nie jestem rasistą, ale... mam prawo nazywać kogoś Murzynem”:

www.wprost.pl/zycie/10333715/nie-jestem-rasista-ale-mam-prawo-nazywac-kogos-murzynem.html

Niewidoczność białej skóry

Niewidoczność często kojarzy się z nieważnością, niezauważalnością i słabością. W przypadku koloru skóry jest wręcz przeciwnie, gdyż nienazywanie i niewidzenie białego koloru skóry oznacza niesprawiedliwą przewagę nad tym, co widoczne i nazywane – tym, co uznawane jest za inne, odznaczające się i nieneutralne w oczach ludzi.

W Europie mieszka około 15 milionów osób pochodzenia afrykańskiego i ciemnoskórych osób z Europy. W Polsce, choć statystyk dotyczących wszystkich osób ciemnoskórych brakuje, mieszka około 6 tysięcy osób pochodzenia afrykańskiego. To jedna z największych społeczności doświadczająca rasizmu w Europie. Ludzie pochodzenia afrykańskiego w Europie stanowią zróżnicowaną grupę. Podczas gdy część z nich to migranci/tki, wielu z nich mieszka w Europie od kilku pokoleń i od dawna ma europejskie obywatelstwo. Jednak niezależnie od ich narodowości, obywatelstwa lub statusu migranta, osoby te, ze względu na swoje cechy fizyczne i widoczność, powszechnie doświadczają rasizmu, dyskryminacji i stygmatyzacji.

Osoby białe zazwyczaj nie widzą swojego koloru skóry. Mówiąc o innych białych osobach, nie określamy ich

jako „białych”. Wychowanie i edukacja, a także język i przyzwyczajenia, ukształtowały nasze myślenie o osobach białych jako tych, którzy nie mają koloru. Biały kolor skóry jest w oczach wielu ludzi cechą bez znaczenia. Nie nazywa się tej białości, nie mówi i nie postrzega jako koloru w ogóle, a traktuje się ją jako punkt odniesienia dla innych kolorów. Białość stanowi więc coś neutralnego, nienacechowanego barwą, coś obiektywnego i normalnego – w przeciwieństwie do innych kolorów, które nie są obiektywne i normalne. A określenia te łatwo przenieść na ludzi...

W Polsce łatwo jest myśleć, że biała skóra jest neutralna, a osoby o białym kolorze skóry, dlatego że jest ich więcej, to norma i uniwersalny punkt odniesienia dla polskości.

Biel opiera się na podstawowym założeniu: definicji osób białych jako normy lub wzorca człowieka, a niebiałych jako odstępstwa od tej normy.

Robin di Angelo

Pytania do refleksji

Czy uznajesz się za osobę białą?
Jaki masz kolor skóry?
Co myślisz, gdy ktoś Cię o to pyta?
Jak się czujesz, gdy ktoś nazywa Cię „białym”?
Jakie znaczenie w Twoim życiu ma Twój kolor skóry?

Kiedy po raz pierwszy spotkałeś/aś osobę czarnoskórą? Jaka to była sytuacja?
Jakie były wtedy Twoje odczucia?

Jeśli te pytania wydają Ci się absurdalne i niepotrzebne, prawdopodobnie nigdy nie musiałeś/eś poświęcać uwagi kwestiom związanym z własnym kolorem skóry.

Bardzo możliwe, że nigdy nie doświadczyłeś/aś problemów wynikających z posiadania tego koloru skóry i nigdy nie musiałeś/aś się martwić tym, że ktoś w Polsce wyzwie lub pobije Cię z powodu Twojego koloru skóry.

Jeśli identyfikujesz się jako osoba niebiała: jak czujesz się, czytając wszystkie te pytania o białości?

Jaka jest różnica między traktowaniem wszystkich równo, niezależnie od ich wyglądu fizycznego, a tym by mówić, że nie widzi się kolorów skóry?

Co możesz zrobić, by działać przeciw rasizmowi? Czy niebycie rasistą/ką wystarczy?

Jak często zwracasz uwagę na swój kolor skóry?
Jak często myślisz i mówisz o swoim kolorze skóry? Jakie masz związane z nim odczucia?
Czy miałeś/aś kiedyś wrażenie, że coś Ci się nie udało z powodu Twojego koloru skóry?
Czy w kraju, z którego pochodzisz, doświadczyłeś/aś dyskryminacji ze względu na kolor skóry?
Czy kiedykolwiek doświadczyłeś/aś rasizmu?

Przywilej białej skóry

Słowo „przywilej” może budzić Twój niepokój i niezgodę, może wywołać reakcję obronną i zdecydowany sprzeciw. Zwłaszcza gdy pomyślisz o swoich codziennych problemach, trudnościach, których doświadczasz w życiu i o tym, że na przykład nie pochodzisz z bogatej rodziny, od jakiegoś czasu bezskutecznie szukasz pracy lub nie zajmujesz kierowniczego stanowiska w dużej instytucji. Przywilej białej skóry nie gwarantuje sukcesów, bogactwa i wspaniałego życia. Nie oznacza, że osoby białe nie zmagają się z przeciwnościami dnia codziennego. To raczej przewaga nad tymi, którzy biali nie są, zwłaszcza osobami ciemnoskórymi i innymi, którzy ze względu na swój kolor skóry borykają się w życiu z problemami, z których osoby białe nie zdają sobie nawet sprawy niezależnie od tego, w której części świata się wychowały. To gwarancja tego, że kolor skóry nigdy nie będzie powodem przykrości lub niepowodzeń w pracy, w szkole i na ulicy. To brak konieczności mierzenia się z pewnymi problemami, konfrontowania się z niektórymi sytuacjami i zauważania określonych kwestii. To życie, w którym nie musisz zastanawiać się nad kolorem swojej skóry.

Zobacz film PAH „Biały zbawca”:
<https://youtu.be/24oGMZXUnfU>

Książki

- Angela Y. Davis, **Kobiety, rasa, klasa**
- Reni Eddo-Lodge, **Dlaczego nie rozmawiam już z białymi o kolorze skóry**
- James Baldwin, **Zapiski syna tego kraju**
- Achille Mbembe, **Polityka wrogości**
- Frantz Fanon, **Czarna skóra, białe maski**
- Agnieszka Kościńska, Michał Petryk, **Odejdź. Rzecz o polskim rasizmie**
- Jill Leovy, **Wszyscy wiedzą. O zabójstwach czarnych w Ameryce**
- Przemysław Wielgosz, **Gra w rasy. Jak kapitalizm dzieli, by rządzić**
- Rafał Pankowski, **Rasizm a kultura popularna**
- Grzegorz tyś, **Bzik kolonialny - o polskich aspiracjach kolonialnych**
- Johny Pitts, **Afro Europejczycy. Zapiski z czarnej Europy**

Artykuły

- Margaret Ohia-Nowak, **Dlaczego rasizm dotyczy dyskryminacji wyłącznie osób nie-białych?** www.pah.org.pl/dlaczego-rasizm-dotyczy-dyskryminacji-wylacznie-osob-nie-bialych
- Margaret Ohia-Nowak, **Mechanizmy dyskryminacji rasowej w systemie języka polskiego** https://www.asc.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/06/Ohia_przeglad-humanistyczny.pdf
- Alexis Angulo, **Kłopot ze słowem Indianin**, www.pah.org.pl/klopot-ze-slowem-indianin
- Magda Bodzan, **Kolonializm? Nas to nie dotyczy**, www.pah.org.pl/kolonializm-polska
- Magda Bodzan, **Bieda? Wojna? Głód? Sami sobie winni**, www.pah.org.pl/bieda-wojna-glod-sami-sa-sobie-winni
- Magda Bodzan, **Gdyby tylko było ich mniej**, www.pah.org.pl/gdyby-tylko-bylo-ich-mniej
- Karolina Wasielewska, **Przestańcie mówić „Murzyn”. Serio** <https://krytykapolityczna.pl/kraj/stop-calling-me-murzyn-komentarz>
- Paweł Cywiński, **„W pustyni i w puszczy” nie dla dzieci**, <https://magazynkontakt.pl/w-pustyni-i-w-puszczy-nie-dla-dzieci>
- Michał Bachowski, **„Polaczek Janek” zamiast „Murzynka Bambo”. Pokazuje rasizm wierszyka Tuwima** <https://noizz.pl/spoleczenstwo/polaczek-janek-zamiast-murzynka-bambo-pokazuje-rasizm-wierszyka-tuwima/edwdbkq>

Materiały audiowizualne

- Don't call me Murzyn cz. 1**, <https://youtu.be/xwlfFRmJM0c>
- Don't call me Murzyn cz. 2**, <https://youtu.be/JgGqZFJ7TsA>
- Biały przywilej**, www.youtube.com/watch?v=6HaJGW8xZ_A
- Nowe narracje o świecie**, https://youtu.be/iil3a_1vFSw
- Afryka to nie państwo**, <https://youtu.be/iOP2Trh0XSY>
- Kimberlé Crenshaw, **Pilna potrzeba intersekcjonalności** www.ted.com/talks/kimberle_crenshaw_the_urgency_of_intersectionality?language=pl
- Chimamanda Adichie, **Niebezpieczeństwo jednej historii**, www.youtube.com/watch?v=D9lhs241zeg
- Kasia Gandor, **Ile jest ras i do której należysz?**, <https://youtu.be/drlFve-JWYUyoutube>
- Alina Szpilman, **Rasizm**, https://youtu.be/RKCE_7AtWDE
- Ogi Ugonoh, **Jestem**, <https://vimeo.com/641626634>
- Czy słowo Murzyn jest obraźliwe?**, <https://youtu.be/Oc0klxlqUiY>

How microaggressions are like mosquito bites, www.youtube.com/watch?v=hDd3bzA7450

Trudna sytuacja w autobusie, <https://nomada.info.pl/trudna-sytuacja-autobusie>

podkast Estrada Poznańska, **Biały przywilej**, **Rozmowa z Martą Mazurek**, https://youtu.be/LZIDQ6q1D_M

podkast TEA, Margaret Ohia-Nowak, **Nowoczesny rasizm i nienowoczesna ksenofobia**, <https://youtu.be/nn9lh8vc9hk?si=pKPFavU3ccjjP-Ok>

Margaret Ohia-Nowak, **Jak reagować na dyskryminujące słowa?**, <https://youtu.be/QXi7pyOnhQ8>

Margaret Ohia-Nowak, **Stereotypy w podręcznikach szkolnych**, <https://youtu.be/iXJuxJhG2lW>

Margaret Ohia-Nowak, **Webinar: Czy tylko źli ludzie są rasistami?**,

<https://youtu.be/6rRwDz9XUsM?si=oWnXzN06gedbB0nQ>

Tricia Rose, **How Structural Racism Works**, <https://youtu.be/KT1vsOJctMk?si=g-Tisq3dfCmihj1>

Vernā Myers, **How to overcome our biases? Walk boldly toward them**, <https://bit.ly/3nVbLqT>

Clint Smith, **Niebezpieczeństwo milczenia**, www.ted.com/talks/clint_smith_the_danger_of_silence?language=pl

Raoul Peck, **Nie jestem twoim Murzynem**

Materiały edukacyjne

Publikacja „**Jak mówić o większości świata**”, http://bit.ly/poradnik_jak_mowic

Handout „**Jak niestereotypowo mówić o ludziach na świecie?**”, www.bit.ly/handout_jak_mowic

Animacja „**Jak mówić o większości świata**”, www.bit.ly/film_jak_mowic

Karta dyskusji do animacji, www.bit.ly/karta_animacja_jak_mowic

Ulotka „**Jak mówić niestereotypowo o ludziach**”, www.bit.ly/ulotka_jak_mowic.

Edukacja Antydyskryminacyjna - Podręcznik trenerski, <https://tea.org.pl/publikacje/podrecznik2023>

Karta dyskusji „**Nowe narracje o świecie**”, www.bit.ly/karta_dyskusji_narracje

Karta dyskusji „**Afryka to nie państwo**”, www.bit.ly/karta_dyskusji_afryka

Karta dyskusji „**Biały przywilej**”, www.bit.ly/karta_bialy_przywilej

Karta dyskusji „**Poprawność polityczna**”, www.bit.ly/karta_poprawnosc

Karta dyskusji „**Niebezpieczeństwo jednej historii**”, www.bit.ly/Karta_Niebezpieczeństwo_1_historii

Karta dyskusji „**Ile jest ras?**”, www.bit.ly/karta_ile_jest_ras

Karta dyskusji „**Don't call me Murzyn**”, www.bit.ly/karta_dontCallMeMurzyn

Pomocnik PAH „**Podstawowe pojęcia edukacji globalnej**”, www.bit.ly/PomocnikPAH_edukacja_globalna

Pomocnik PAH „**Reagowanie na dyskryminujące słowa**”, www.bit.ly/Pomocnik_PAH_slowa

Pomocnik PAH „**Moderowanie dyskusji**”, www.bit.ly/PomocnikPAH_moderowanie

Pomocnik PAH „**Reagowanie na częste argumenty**”, www.bit.ly/PomocnikPAH_argumenty

Raport Fundacji Afryka Inaczej, **Jak polskie media portretują Afrykę i jej mieszkańców?**,

<https://afryka.org/nowy-raport-afryki-inaczej-jak-polskie-media-portretuja-afryke-i-jej-mieszkancow>

www.pah.org.pl/edukuj
edukacja@pah.org.pl

Projekt współfinansowany
w ramach polskiej współpracy
rozwojowej Ministerstwa Spraw
Zagranicznych RP.

Projekt realizowany
dzięki wsparciu CARE
International in Poland

Materiał edukacyjny Polskiej Akcji Humanitarnej, 2020, 2023
Opracowanie merytoryczne: Margaret Amaka Ohia-Nowak
Współpraca merytoryczna: Łukasz Bartosik
Koordynacja: Joanna Pankowska
Opracowanie graficzne: Magdalena Polakowska

Broszura jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Polskiej Akcji Humanitarnej. Pierwsze wydanie tej broszury powstało w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2020. Zezwala się na dalsze wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o programie polskiej współpracy rozwojowej.

ISBN 978-83-63069-74-2

9 788363 069742